

КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО НА СЕВЕРНОТО ЧЕРНОМОРИЕ

Стефан Сарандев

Резюме: Докладът има за предмет енциклопедията „Северно Черноморие“ със съставител писателя Ивайло Георгиев.

Ключови думи: енциклопедия, история, култура.

Сега, когато държим в ръцете си Енциклопедията за Северното Черноморие, съставена в два тома от писателя Ивайло Георгиев в тясно сътрудничество с група известни на нашата и световната общественост специалисти, не можем да не признаем, че тя, е поела в себе си патриотичната задача да съхрани за бъдещите поколения и да предложи на нас, днес, в реално време огромната информация за културното наследство на нашия град Варна и за цялото Северно Черноморие, което я прави уникална и безценна.

Несъмнено Съставителят правилно е отредил челно място на античното изкуство във Варна. Той посочва голямото плодородие на земите, разположени по черноморското крайбрежие на днешна България, Добруджа и Южна Русия, като фактор, който не само привлича търговците от богатия и мощен град-държава Милет, но и определя техния стремеж да се задържат в този регион като създадат редица свои колонии, някои от които израстват до значителни градове. Една от тези Милетски колонии е бил и град Одесос, сегашната наша Варна, основан около 570 година преди Христа.

Разширяването и укрепването на търговския обмен между градовете-пристанища и населените места от вътрешността на региона допринася и за културния обмен, за което свидетелстват многобройните антични паметници на града, началото на събирането на които слагат братята Шкорпил, и които днес се съхраняват в археологически музей.

Енциклопедията, съдържа сведения за редица лица, свързани с културата на Варна. Между тях са имената на личности придобили широка известност сред нашата и световна общност. Това са имената на поета Никола Йонков Вапцаров, митрополит Симеон, мислителя Петър Дънов, археолозите братя Карел и Херман Шкорпил, благотелят Параскева Николау, озеленителят и създател на морската градина Антон Новак.

Всред културната и творческа общественост на Варна са посочени още забележителния художник – маринист Наполеон Алеков, скулптора Кирил Шиваров, създател на фонтана в морската градина, Георги Велчев - художник с неговия дом-музей, Никола Радев - писател, бивш председател на Съюза на писателите в България, Сирак Скитник - писател, художник, обществен деятел, първи председател на Съюза на художниците в България. Специален интерес представлява името на Уйлям Сароян, известен американски писател, който пребивава в България и Варна през м. юни 1977 г. като участник на първата международна писателска среща в София.

Налице са и имената на двама свещеници - Христо Върбанов, оставил ценни записки за живота на града и събитията в него преди и след Освобождението и архимандрит Инокентий Софийски, който проучва епохата на Възраждането във Варненския край и помага за попълване на музейните експонати от този период.

Към списъка на творците, деятелите в областта на висшето образование са ректорите на варненските университети. Заслужено място е отделено на краеведите Петър Стоянов и Ярослав Гочев, арх. Камен Горанов, кмета Иван Церов (1909-1912 г.).

Наред с тези имена има личности, които са познати в по-тесни, главно професионални кръгове. По-широко са представени дейците от сферата на археологията. Между тях са Михаил Лазаров - дългогодишен ръководител на археологическия музей - Варна, Ара Маргос - археолог и историк, първи откривател на мезолитните кремъчни сечива в местността Побити камъни, Иван Иванов - историк, археолог, ръководител на изследвания на праисторическия варненски некропол и на потъналите селища във Варненското езеро, Александър Минчев - историк и археолог, зам. директор на археологическия музей. По негова идея е създаден музей на мозайките в гр.Девня, Милко Мирчев - дългогодишен директор на археологическия музей, ръководител на разкопки край Девня, Шкорпиловци и др., Феликс Каниц - унгарски етнограф, археолог и географ, който посещава България и други страни на Балканския полуостров и издава книга "Дунавска България и балканът", Иван Пешев - създател на Природонаучния музей във Варна, изследовател на рибните видове и птиците край Варна, Георги Паспалев - първи директор на морската биологична станция с аквариум, проф. чл.к. БАН Камен Проданов - директор на Института по рибарство и аквакултура, Виктор Тепляков - руски учен, историк, който има принос в откриване мястото на древния Марцианопол (Девня), Георги Шишков - основоположник на зоологическите изследвания на Черно море.

Тук са намерили заслужено място имената на личности, които са познати и в известна степен непознати за широката общественост. Един от тях е Петър I Велики, цар и император на Русия, който е познат с приноса си в модернизацията на Русия и е непознат с приноса му за

изучаването на Азовско и Черно море, за измерване на дълбочината им, за картографиране на дъното на последното от Керч до Истамбул, в резултат на което за първи път се установява факта, че Черно море не е „плитко“. Че има райони с дълбочини над 2000 метра, които от гледна точка на живот в тях се разбира, че след 150 – 200 метра дълбочина водите му са „мъртви“ вследствие на голямата концентрация на сероводород.

Подобаващо, заслужено място е отредено на паметниците. Съставителят не само ги посочва, но точно и ясно в сбита форма извежда фактите, които са дали основание обществеността на Варна да направи поклон в знак на признателност и да се опита да увековечи приносът на хората свързани с историята на нашия град, страната и народа ни. Тук са паметникът на създателя на българската държава Хан Аспарух и неговия войн издигнати върху „Аспаруховия вал“ в квартал Аспарухово (Сес севмес).

С особена гордост и преклонение варненци се отнасят към възрожденците, които не само са поели факела от Паисий Хилендарски, но с него са запалили пожара на възраждането, за да възкръсне България от забвението, както птицата Феникс от пепелището на историята. И именно тук сполучливо се слага ударението върху факта, че на 1.04.1908 г. с протоколно решение №4, комитет от млади варненци, възпитаници на Мъжката гимназия решава да се изгради алея на Възраждането с паметници на Христо Ботев, Васил Левски, Паисий Хилендарски, Георги С. Раковски, Любен Каравелов, Иван Вазов, Васил Априлов, Петър Берон, Антим I, че младостта на Варна, поема инициативата за изграждане на Алеята на незабравата, която не само елита на града, но и широката общественост одобрява и горещо подкрепя. Така, в най-красивата и посещавана част на града – Морската градина, в Деня на освобождението на Варна от Османско робство т.е. на 27.07.1911 година тържествено е открит бюста-паметник на

Христо Ботев. На следващата година на същата дата срещу него застава Апостола на Свободата Васил Левски. И въпреки избухналите Балкански войни и Първата световна война варненци след прекъсване вследствие посочените драматични обстоятелства по-горе, възобновяват традицията. След тези войни до Ботев и Левски във времето те поставят паметниците на Паисий Хилендарски, на патриарха на българската литература Иван Вазов, на Георги Сава Раковски, Васил Априлов, Петър Берон, Антим I.

Не по-малко емоционален заряд носи в себе си паметника, издигнат в чест на падналите по бойните полета Приморци, войните от Осми Приморски пехотен полк, сражавали се и участвали в разгрома на армиите на крал Милан Обренович в Сръбско Българската война през 1885 година. Паметникът е събирателния образ не само на подвига на приморци, на подвига на младата българска армия, командвана от младите капитани, дошли направо от учебните скамейки на руските и наши военни училища, но и на подвига и героизма на доброволците - ученици, студенти, работници, селяни, държавни служители, интелектуалци от София и другите населени места, които се отзовават на призива на първия Княз на България Александър Батемберг, отправен към българския народ да се вдигне и да застане под бойните знамена, и защити Родината си. Които едни от първите, не само поемат удара на агресора, но дават неоценим принос да бъде задържано настъплението му към столицата София до пристигането на Приморци и другите войскове части от южната ни граница.

Следват паметниците на поета-революционер Никола Йонков Вапцаров, който оставя, като завет към следващите поколения, които идват след него, своя живот и своите „Моторни песни“.

Паметникът, който се намира на военния кей на варненското пристанище е на моряка - старшина I-ва степен Димитър Димитров, който с цената на живота си

спасява от гибел бойния кораб, на който служи, и живота на екипажа му, живота на своите бойни другари.

Всичките тези паметници са свързани с невидимата, но безсмъртна нишка наречена патриотизъм, жертвоготовност, любов към Род и Родина.

В Енциклопедията намират място Парк-музея „Владислав Варненчик“ и паметника на Януш Хуняди, и двамата дали живота си за християнска кауза в битката с турските орди при Варна, и които българския народ и България тачат като свои синове.

Заслужено място сред паметниците е намерил паметника на Антон Новак. Създателя на гордостта на варненци - Морската градина.

Археологията, науката за древността датира още от времето на Платон, т.е. от IV век преди Христа. У нас тя възниква след Освобождението ни от турско иго. Именно за това Съставителят обръща специално внимание върху имената на хората, които имат основен принос в нейното развитие и утвърждаване. Водещо място тук имат братята Херман и Карел Шкорпил, чехи по произход. Дошли в България с ясното съзнание и желание да помогнат в нейното материално и духовно изграждане, те скоро разбират колко богата, неизследвана и перспективна за развитието на археологията е българската земя. Карел Шкорпил е водещия в това направление. Той заедно с група учители от Мъжката гимназия, като Анани Явашев, и Христо Генков и други, слагат началото на събирането на различни археологически старини.

За развитието на археологията в нашия край и създаването на археологическия музей работят редица известни и авторитетни граждани на Варна. Като прелом в тази насока е посочена датата 12.XII. 1901г., когато е създадено „Варненското археологическо дружество“. Ръководството на дружеството е поверено на авторитети, като Варненския и Преславски митрополит Симеон, Окръжния управител П. Станчев, кмета на Варна

Матеев, директора на Мъжката гимназия Д. Габровски, директора на Девическата гимназия Д. Стоилов, училищния инспектор Н. Дуков, градския архитект А. Нестеров, както и гимназиалните учители, К. Шкорпил, А. Явашов, Д. Андреев, Хр. Генчев и М. Арnaudов. Под тяхното ръководство Дружеството се превръща в институция, която има неocenим принос за многопосочната и изключително резултатна дейност във Варна и Северното Черноморие. Това са издирвателската и събирателската дейност, организиране съхранението, експонирането и популяризирането на намерените материали, както и включването, на широката общественост в това благородно дело. Днес Варненския Археологически музей заслужено е разположен в най-старата, но и най-красивата и представителна сграда на града - Девическата гимназия.

Не без основателна гордост се обръща внимание на уникалните археологически колекции на музея, както и на предадените към него обекти – Римските терми, Аладжа манастир, Варненския енеолитен некропол, които будят не само възхищение, и размисли, но задават и въпроса – Одесос не е ли творение появило се на западните брегове на Понта далеч преди да се появят в него колонизаторите Милетчани?

От Енциклопедията се виждат огромните мащаби на развитието на музейното дело във Варна. В редицата на Археологическия музей се нареждат: Музея на българското възраждане, Военноморския музей, Етнографския музей, Къщата – музей „Георги Велчев“, Музея по история на медицината във Варна, Природо-научния музей, Художествената галерия.

Това по недвусмислен начин показва, че делото на нашите възрожденци продължава без прекъсване във времето и до днес.

Съставителят посочва опорните точки на цялата многообразна дейност на

варненци за превръщането на Варна в културно-образователен център.

Отбелязани са Двореца на културата и спорта, Фестивалния комплекс, Девическата гимназия, Зала „Съединение“, Института по воден транспорт, Института по океанография, Института по морско право и логистика, Института по рибни ресурси – Варна, Радио Варна.

В Енциклопедията са намерили място и имената на тия, които са дали и дават своя принос за развитието на града през годините в това направление. Това са Ректорите на Икономическия университет – Варна, Медицинския университет, Техническият университет, Висшето Военно-морско училище „Н.Й.Вапцаров“, Варненския Свободен Университет.

Като Маяк, като Флагман в битката за възраждане на българския дух във Варна е посочено читалище „Възрождение“. То е първото, открито през последното предиосвобожденско десетилетие (1870 г.). Не без основание Дядо Славейков го определя, като „свято народно заведение“ и „Новоучредена просветителна институция за възрастни“. След него и с негова помощ не само в града, но и в населените места по цялото Черноморие се появяват читалища и експлозивно започват да разгръщат своята просветителска дейност.

Варненското археологическо дружество става формата и средството за отстояване на постигнатото в областта на археологията, за неговото съхранение, за по-нататъшното му развитие. Като постижение в това направление в Енциклопедията се посочва успешната му битка срещу проектозакона за централизация на старините като се игнорират Археологическите дружества и техните музеи.

Под ръководството на братята Шкорпил дружеството развива широка научна дейност. Провеждат се конференции. Документира се чрез рисунки и фотографии автентичната двувековна атмосфера в Гръцката махала. През 1907г. Аладжа манастир е ограден и се започва

разчистването на руините. и разкриването на катакомбите. През 1915г. Народното събрание преотстъпва от държавния фонд на варненска община в полза на Варненското археологическо дружество гори, зеленчукова градина, плажна ивица. А богатата музейна сбирка на Археологическия музей след 1945г. дава основата за развитието и обогатяването на музейната мрежа във Варна. Раждат се Музея на революционното движение, Музея на Възраждането, Етнографския музей, Военноморския музей.

Петдесетте години на двадесетият век(1952г.) се ознаменуват със старта на Подводната археология. Усъвършенствването на водолазната и леководолазната екипировка от французите Жак-Ив Кусто и Емил Ганян дава възможност на учени и ентузиаста да се спуснат на по-големи дълбочини в крайбрежните води на Черно море, в търсене на следи на изчезнали древни селища или потънали древни плавателни съдове, следи от древни култури.

Съставителят посочва, че за Варна подводната археология започва през 1960 година от малкото заливче югозападно от Маслен нос. Тук са открити паметници на древното корабостроене, както и старо убежище на кораби. Този успех дава неимоверен тласък на подводната изследователска археологическа дейност. Следват подводни експедиции на обектите Калиакра, Черни нос, Каварна, Несебър, Созопол, Карантината, Маслен нос и др., резултатите от които дават основание да се направят изводи за мащабите на колонизацията в древността, активността на стопански живот, за културата и културното наследство.

С голям успех и популярност сред варненци се ползват културните прояви - Международен музикален фестивал „Варненско лято“, Филмов фестивал „Любовта е лудост“, а по-късно и Международния балетен конкурс, които дадоха и дават възможност варненци и гостите на Варна да се запознаят, както с

шедьоврите на филмовото, музикалното и балетно изкуства, така и с някои световно известни автори, режисьори и изпълнители.

В Енциклопедията е отделено място на дати и събития от края на 19-ти и първата половина на двадесетия век, които разкриват драмата на жителите на северното Черноморие, на жителите на Южна Добруджа. Тук е мястото най-добронамерено да обърне внимание на някои пропуски, които в бъдещото преиздаване на Енциклопедията биха я обогатили.

През 1877 година бягащите пред настъпващата армия на генерал Цимерман черкези и башибозук подлагат на грабежи и опожаряване селата Шабла, Горичане, Българево, Вранино, Гурково, Могилище, Езерец, Крапец, Приморци, Смин, Тригорци, Твърдица, придружени с жестоки убийства. На 25 юли 1877г. е извършено клането в Шабла. Освен убитите мъже в селото, в околните лозя са открити труповете на десетки озлочестени и убити жени.

Християнското население се укрива в пещерите по скалистите брегове в районите на селата Тюленово, Камен бряг, Българево, крепостта на нос Калиакра. Другата част търси спасение в Каварна, която все още под турска власт. И когато населението, под ръководството на търговеца и лечител Андрей Димитров – Амера, започва да се подготвя за отбрана на българската махала Вароша, турската власт не само, че не съдейства за спасението на града, но и помага на башибозука, като го въоръжава.

Съставителят подробно описва героизма на обсадените каварненци, но прави един пропуск, който в бъдеще би могъл да се отстрани и да даде по-голяма историческа тежест на описаното събитие. Става дума за началника на военния телеграф (турски) в гр.Балчик Еранос Ераносян, който след като разбира, какво става в Каварна, каква беда е надвиснала над жителите ѝ, без разрешение от турските власти изпраща телеграма до чуждите

консули във Варна и до чуждите посланици в Цариград, в която пише: „В този момент избиват християните в Каварна, която е на половин час път от Балчик. Ако някаква помощ не дойде до утре всичко ще бъде свършено. Направете тази телеграма достояние до всички посланици!“ Това спасява града и живота на голяма част от жителите му. Но в битката за спасяването на града на другия ден от куршум на башибозук Ероносян загива. На 14 декември 2007г., по повод 130 годишнината от освобождението на Каварна, признателните каварненци откриват паметник на Еранос Ераносян - Спасителя на техния град.

Енциклопедията напомня и за Първата световна война, Битката за Добруджа. Героизма на войните от Трета армия под командването на генерал Пантелей Киселов при превземането на Тутраканската крепост. Подвигът на българската кавалерия, командвана от легендарния генерал Иван Колев. Все събития и имена, с които цяла България и добруджанци заслужено се гордеят. Но има събитие, при спомена за което и сега добруджанци плачат. Това е 15 август 1916г., когато повече от 25 000 добруджанци, в по-голямата си част млади, в силата си мъже са откарани в румънските концлагери в Молдова Щтифанеши, Данжан, Труфешци, Биволари. След приключване на войната голяма част от тях не се завръщат по родните си места. Те оставят костите си там заради глада, студа, физическия тормоз, холерата, въшките, куршумите.

Като препоръка: при преиздаване на енциклопедията в бъдеще да се има в предвид това събитие.

Зад всичко казано до тук, зад съжденията, коментарите, похвалите и препоръките стои един огромен високо квалифициран труд, едно огромно чувство за дълг и отговорност, които предизвикват дълбока признателност и поклон пред Съставителя и неговите сътрудници, създали нужната и полезна не само за

варненци, но и за целия български народ Енциклопедия на Северното Черноморие.

За контакти:

Стефан Сарандев, Варна

E-mail: stefansarandev@abv.bg